

BRONZ TEKERCS ABAÚJDEVECSERRŐL

Hellebrandt Magdolna*

**Herman Ottó Múzeum, Miskolc*

Absztrakt: Abaújdevecser–Ortásföldeken 2002-ben egy 12 kg-os, 43 cm hosszúságú és 4 cm vastagságú bronz tekercsot találtak. A tekercs rúdját egyben öntötték ki. A tárgy egységes, nemes patinája arra utal, hogy vizes környezetben töltötte az évezredek. Feltételezhetjük, hogy a leletet a közeli Békás-tóból forgatta ki az eke. A hitelesítő ásatáskor a lelőhelyen emberi tevékenységre utaló nyomokat nem találtak. Bronz tekercsket először a középső bronzkorban, a koszideri fémművesség idején készítettek. A korszak végétől is ismertek hasonló, de kisméretű darabok. A bronz tekercs emberi viseleti darabnak nem tekinthető, inkább egy istenséget megjelenítő szobor lábán képzelhetjük el a késő bronzkori pilinyi kultúra idején, azaz a Kr.e. 13–12. században.

Kulcsszavak: bronz tekercs, sánc, halomsír

A LELET ELŐKERÜLÉSE

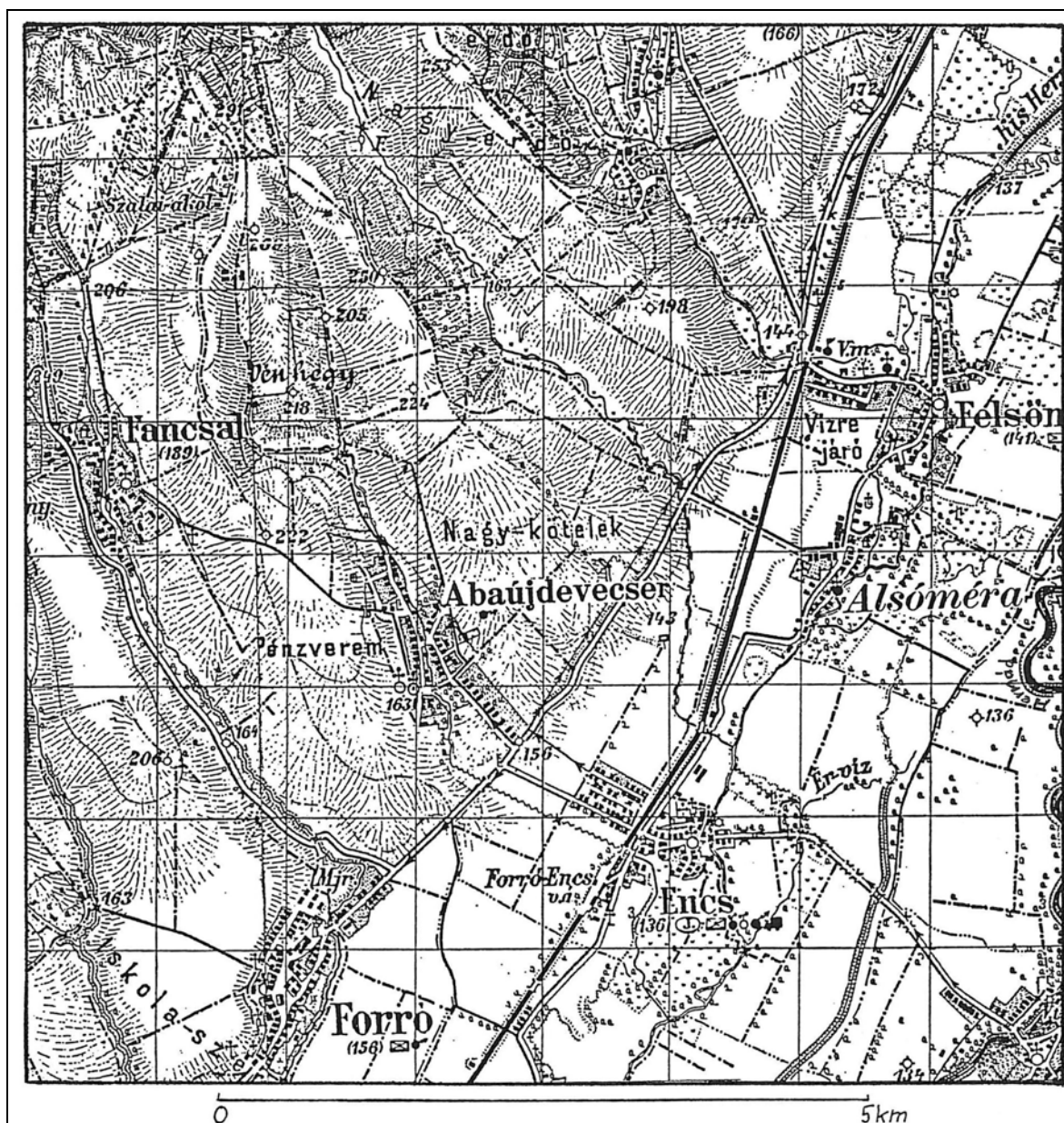
2002 májusában Varga József abaújdevecseri lakos a község ÉNy-i határában egy nagyméretű bronz tárgyra lett figyelmes. A leletet kerékpárra rakta és elszállította a forrói Abaúj Múzeumba, melynek igazgatója, Szalipszki Péter telefonon értesítette a történetéről a területileg illetékes megyei Herman Ottó Múzeumot. A telefonbeszélgetés után Pusztai Tamás kollégámmal azonnal Forróra utaztunk, a tárgyat megvásároltuk a HOM számára. 2003-ban a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal közös köszönetét fejezte ki Varga Józsefnek, olvashatjuk a *Múzeumi Hírlevél* XXIV. évf. 5. számában a 172–173. oldalon, és „Régészeti örökségünk megmentéséért” elismerésben részesítette a találót, aki 500 ezer Ft jutalmat is kapott.

A lelet helyszínét a megvételkor a találással azonosítottuk. A lelőhely a Hernád jobb parti

árterülete felett kezdődő abaúji dombok délkeleti nyúlványának szélén fekszik (1. kép), a falutól nyugatra, az Ortás-földek nevű határ részben (2. kép). Az I. katonai térképen ezen a részen nyugatról kelet felé és a Csere oldalon erdőt jelöltek¹, a II. katonai felmérésen már kevesebb az erdő². Az Ortás-földek gyakorlatilag egy nagy plató, melynek közepén van a Békás-tó, ettől nyugatra, 120 méterre a dűlőútnál, az akácerdő szélén bukkant a leletre a találó. A kiszáradóban levő Békás-tóban nőtt fák a falu szélén, a 3-as főút leágazásától, azaz a Kossuth u. elejétől jól látszanak (6. kép 1). A Békás-tó a szántás közepén fekszik (6. kép 2), az utóbbi 50 évben fokozatosan szárad ki, és egyre több részt szántanak fel belőle. Lehetséges, hogy így került felszínre a tekercs, s a gép elhúzta, vagy, hogy a gépi munkát ne akadályozza, a szántó szélébe dobták.

¹ HIM Tt, XXII–11.

² HIM Tt, XL–42.

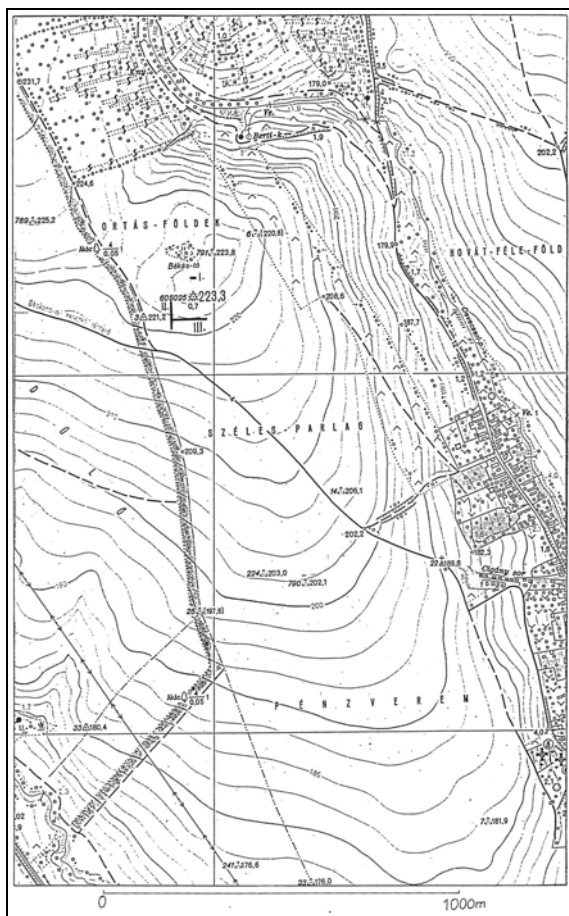

1. kép. Abaújdevecser az 1:50 000 méretarányú térképen

Fig. 1. Map of Abaújdevecser on the scale of 50 000

A hitelesítő feltárást 2002. szeptember 30-tól október 5-ig végeztük. Három kutatóárkunkat a Békás-tótól délre, a 223,3 mBtf magassági ponthoz bemérve jelöltük ki (2. kép, 7. kép). A magassági ponttól 45 m-re északra, a Békás-tó felé húztuk az I. kutatóárkot. H: 10 m, Sz.: 2 m, tájolása Ny–K. Ezt a kutatóárkot kézi erővel ástuk, két nyomot mélyítettünk,

azaz 46 cm-t. Nem tartalmazott régészeti jelenséget (8. kép 1), bolygatatlan erdei talaj látszik benne. A magassági ponttól nyugatra 55 m-re jelöltük ki a II. kutatóárkot, melynek H: 90 m. Géppel bontottuk, így szélessége 0,6 m lett. Tájolása É–D irányú. Mélysége 1,4 m (8. kép 2). Üres. A III. kutatóárkot a II.-ra merőlegesen Ny–K irányban jelöltük ki. Mé-

2. kép. A lelőhely a kutatóárokokkal az 1:10 000 méretarányú térképen

Fig.2. Map of the site with the test trenches on the scale of 10 000

retei: H: 103 m, Sz: 0,6 m. Mé: 1,32 m. Gép bontotta, üres. Összesen tehát 203 m kutatóárokot nyitottunk, egységesen üres. Mindhárom kutatóárokra jellemző, hogy a felső humuszréteg átlag 0,3 m-es kavicsos föld, alatta sárga, illetve vöröses a talaj. Egykori településnek, beásásnak, faszénnek nyoma sincs.

A LELET LEÍRÁSA

A bronz tekercs 4 cm vastagságú, nyolcszögletű bronz rúdból alakították ki. Mindkét vége balról jobbra tekert, középen hurkot képez (3. kép). A hurok belső átmérője 8,5 cm, a tárgy teljes hossza 43 cm. Az egyik tekercs 12 cm átmérőjű, a másik 14 cm. A kisebb tekercs a rövidebb száron, a középtől

16 cm-ig ér, a nagyobb tekercs a hosszabb szár végében látható, a középtől 27 cm-ig tart. A tekercs súlya 12 kg. A tekercsről röntgenfelvétel készült (13. kép), mely a darab egységes anyagát szemlélteti.

A tekercek kívül, középen kis kúpban végződnek, felületük elsimított, úgy, hogy a tekercek simán egymáshoz érnek (4. kép). A tárgy kiterített hossza 197 cm. Az alsó részen elnagyoltan megmunkált, látszik, hogy a tekerés során az eredeti nyolcszög átmetszetű bronz rúd kerek átmetszetű lesz, majd fokozatosan elkeskenyedik. A tekerés külső fele kerek, a második tekerés a bal felén szögletes szélű. Alja egyenes, mintha sima lapon feküdt volna, és a csavaráskor egy eszközzel irányították volna a menetet úgy, ahogy az a rábésüllési darabnál is látszik (REIZNER 1903, 43). A tekerések közti üregbe ugyanaz a sárgás-vöröses, kődarabokkal vegyes föld tömődött, mint amelyet a kutatóárkokban találtunk.

A kisebb tekercs bizonyára a már hűlő félben levő bronz szártól vették el, mert a kisebb tekercsen homorú mélyedés ível a bal oldal belső szélén, és a tekercs kívül egy helyen szétnyílik. A kisebb tekercs külső végén az eldolgozott rész felé erőteljesen lekopott, a kanyarodó ív irányába 5 cm-t, kifelé 7–8 cm-t, középen hiányzik a legtöbb az ívből. Itt csiszolta meg a találó, de mellette látszik a kopáson is a nemes patina, tehát a használatban kophatott. Az egész tárgy egységes, nemes patinája arra utal, hogy vizes környezetben töltötte az évezredek. A nagyobb tekercs külső fele, a tekercs melletti szár belső fele erőteljesen sérült, kis helyen mélyebben, itt kaphatta fel az eke. A nagy középső hurok belső felén is láthatunk fényesítést, ez már a találó anyagvizsgálata.³

TOPOGRÁFIAI ADATOK

Az első terepszemlén a szántásban kis obszidián darabot és egy kova darabot találtunk.

³ HOM ltsz.: 2002.20.1.

Az obszidián hosszan ívelő alakú, közepén gerinc húzódik, csúcsa van. H: 3,2 cm, Sz: 1,1 cm. A kova zömök alakú, felülete egy helyen kristályos, színe sárgásbarna. H: 3,8 cm, Sz: 3,1 cm.⁴

Az Ortás-földek ÉK-i részén kovarögöket találtunk. Nagy Dezső, a miskolci Ökológiai Intézet munkatársa kőpengéket gyűjtött a domb lefelé hajló ÉNy-i részén, de ezek a darabok a Berti-kútja (CSOMA 1910, 38. Berki-kútnak írta a lelőhelyet) körüli neolit telep maradványai (9. kép 1). Nagy Dezső a Szociodiverzitás Környezetvédelmi és Humán Szolgáltató Bt. keretében végzett felszín közeli műszeres vizsgálatot az Ortás-földek és a Pénzverem dűlők területén 2002. októberében. Kőpengéket, obszidiánokat, kis pattintékokat talált, valamint bronzokat. A négy kis bronzdarab egyike kis lemez nittszeggel, a szeg fejének átmérője 0,9 cm; kis ívelő lemezdarab, egyik vége elkeskenyedik, és 1,6 cm széles lemezdarab.⁵

Abaújdevecseren a Berti-kútjánál végzett ásásokat Csoma József (CSOMA 1892, 1–58), ahol újkőkori anyagot tárt fel. A községből számos, a bükkki kultúrába tartozó leletanyag van a kassai múzeumban (SZENDREI 1888, 346; KOREK–PATAY 1958, 28; KOREK 1970, 3–23). Egy kis bomba alakú edényt Elekes Antalné (Csoma Borbála, Csoma József lánya, lásd. Evva 1999, 679–690) ajándékozott a Herman Ottó Múzeumnak, leltári száma 53.100.1. Neolit leletet találtunk terepjáráskor a Berti-kútjától keletre, a Devecseri-patak keleti partjánál a kanyarban, helyrajzi száma 0125/8 (9. kép 2).

Csoma említette (CSOMA 1910, 189), hogy a „csiszolt kőkorbán” lakott telepek felsőbb rétegeiben elvéve talált bronzkorra utaló cserepeket. A Murgács-kertben 11,9 cm hosszú bronz tű került elő, hosszúkás gombja 1,1 cm, és öt borda fut rajta körbe. 6,8 cm hosszú bronz vésőt is találtak, éle 0,3 cm széles. A

falu határában aranyak is előkerültek (RÓMER 1866, 119. ékszereket említett; HAMPEL 1892, 24. két arany karikáról írt; CSOMA 1910, 3. szám 189). Pesty Frigyes munkájában (Országos Széchenyi Könyvtár HUNG. FOL. 1114. Abaúj megye 177–180. Devecser) olvashatjuk: „*Legelő: Csere: régi sáncolatok nyomaival ennek aljában fekszenek burgonya és ortás földek ezek aljában találtatott 1846-ik évben a Nemzeti Múzeumnak által adott 27 darab aranyot nyomó arany darab melynek alja négyszeg fölül pedig horgot képez.*” Erre az adatra Bodnár Tamás levéltáros hívta fel a figyelmemet, melyért ez úton is szeretnék köszönetet mondani. A Magyar Nemzeti Múzeum leltárkönyve szerint 1848. január 18-án került bejegyzésre az Abaúj megyei Devecser helységben talált „Két aranydarab”. Száma 1/1848. Leírása:

Az első súlya 24 4/16 lat mindegyike becsült érték 3 ft. 28 kr ez teszi 84 ft 43. A második, láncként összefűzött két aranydarab, súlya 7 13/16 lat mindegyike becsült érték 3 ft, 26 kr. ez tesz 26 Ft 26.

Ennyin váltatott meg a m. kir. udvari kamara díjazó hivatalában. A leltárkönyvi jelzés szerint az 1958-as revíziókor már nem találták. Az Új Magyar Lexikon (Budapest, 1962, 318) szerint a bécsi lat súlya 17,502 g. Tekintve, hogy a 19. század közepén az Osztrák Császársághoz tartozott az ország, minden valószínűség szerint ezt kell figyelembe venni. Így az elsőnek leírt tárgy súlya 424,423 g, a másodiknak leírt két tárgy súlya 136,732 g, összesen 561,155 g, azaz több mint fél kiló volt.

A Csere megnevezés a 19. századi kéziratos térképeken⁶ nem szerepel Bodnár Tamás kutatásai alapján. A kataszteri térkép azonban megőrizte a dűlőnevet (11. kép). A Csereoldal a község nyugati részén húzódik a Berti kútjáig, ma is figyelemreméltó hosszú, egyenes élű szélével (10. kép 1–3), mely északra teraszosan lejt a Devecseri-patak medréig, a teraszon, esetleg sáncon vezet a földút

⁴ HOM ltsz.: 2002.20.2–3.

⁵ HOM ltsz.: 2002.20.4–9.

⁶ BAZMLt, BmU178.

Fancsalba. Lentebb a Devecseri-patak kanyarulatában, a bal parton mesterséges halmokat figyelhetünk meg a patak medrében növények felett (9. kép 1). A halomsírok tetején foltokban beásások láthatóak. A Csere-oldal feletti, déli, dél-nyugati terület az Ortás-földek.

Bronzkori cserepeket gyűjtöttünk az Ortás-földektől DK-re, a Pénzverem-dűlőtől Ny-ra, a falu mai temetője feletti dombon (12. kép), ahol földút vezet ki dél felé a földeken át. A kerámia többsége fekete felületű oldaltörredék, leltári számuk 99.24.1–66. Paticsök, öröklők darabok és korongolt császárkori kerámia van köztük. Leginkább erre a telepre számíthatunk, ha a tekercs készítési helyét keressük.

Abaújdevecseren Wolf Mária járt terepet szakdolgozatához. A Pénzverem területén talált többek között bronzkori kerámiát⁷ (WOLF 1979).

Nézzük végig Abaújdevecser tágabb környékének, így Forró, Fancsal, Beret, Detek, Baktakék, Szalaszed, Encs, Fügöd, Méra lelőhelyeit. Forró a legismertebb. Itt 1889-ben a szőlők alatti vízmosás mentén került elő a 17 darabos bronzlelet, mely a Csomagyűjteménybe, majd a MNM-be került (CSOMA 1910, 191–192, HAMPEL 1892, CLXII; MOZSOLICS 1973, 136. 6. tábla; KEMENCZEI 1984, 117).⁸ Mozsolics Amália a forrói leletet a B IVa-ba helyezte, Kemenczei Tibor a pilinyi kultúra bronz depói között sorolta fel. Forró, a temető területén tártörredéket, és turbántekerceses peremtörredéket találtak. Kemenczei a Kyjatice-kultúra telepleteként határozta meg korukat (KEMENCZEI 1970, 60. IV. 22; KEMENCZEI 1984, 129).

Fancsalban az evangélikus lelkész kertjében, a folyóágy felső részén és a Hosszúkötel-dűlőben kerültek elő a Kyjatice-kultúrába tartozó cserepek (KEMENCZEI 1984, 129). Bronzkori cserepeket gyűjtött Wolf Mária a falu keleti oldalán, a domboldalon 1978-ban,

valamint a református templom északi oldalánál, és a falu nyugati részén középkori cserepekkel együtt (GÁDOR–HELLEBRANDT–SIMÁN 1979, 103–114).

Beret–Kenyérmező dűlőről vörösréz véső került Csomához (CSOMA 1910).⁹

Detek községben, az iskola mögött a pilinyi kultúra 19 urnasírját tárta fel Kemenczei Tibor 1963–64-ben¹⁰ (KEMENCZEI 1968, 159–187; KEMENCZEI 1984, 110).

Encs–Kelecsény területén szondázó ásatáson a középkori telepen 4 bronzkori hamvasztásos temetkezés nyomaira bukkant Wolf Mária (L. WOLF–SIMÁN 1985, 79).

Méra–Földvár bronzkori lelőhely (B. HELLEBRANDT–SIMÁN 1979, 92). A Pukydomb szintén bronzkori lelőhely (L. WOLF–SIMÁN 1985, 84; B. HELLEBRANDT–LOVÁSZ 1986, 278), mely a Fő utca lelőhellyel részben azonos. A Fő u. 1-nél a tanács épülete előtt vízvezeték ásásakor urnasírt találtak 1983-ban (L. WOLF–SIMÁN 1985, 83–84). A Bélys-patak nyugati partján 2 urnasír került elő, és a Fő utcában is (KALICZ 1959, 202). Kemenczei a pilinyi kultúra leletei közé sorolta a lelőhelyet (KEMENCZEI 1964, 33. III. 1–5; KEMENCZEI 1984, 111. XXXVI. 8–16).

Borsodszirákon a Döggút és a Vízmű melletti homokbányában a pilinyi kultúra urnasír leletei kerültek elő (KEMENCZEI 1984, 110).

A BRONZ TEKERCS ANALÓGIÁI

Bronz tekerceket először a koszideri fémművesség termékei között láthatunk. Az abaújdevecseri pontos párhuzama a Tiszafüred–Majoroshalmon feltárt temető B-79. sírban eltemetett egyén lábperce volt. Átmérője 7,3 cm. Kovács Tibor 1965–72 között ásatta, és a középső bronzkor füzesabonyi kultúrájának végére datálta (KOVÁCS 1975, 5–8; KOVÁCS 1977, 94. 27. fotó; ennek felső szélé ugyancsak kopottnak látszik; KOVÁCS 1992, 96–98; DAVID 2002, 261. tábla a D 305.

⁷ HOM RégAd, 1431–1979.

⁸ Lásd még: HOM RégAd, 851–72.

⁹ HOM RégAd, 851–72.

¹⁰ HOM ltsz.: 66.25.1–113.

gyermeksír rajza és a 4. a lábperec, mely a jobb bokacsontoknál volt a sírban). Hasonló darab Hernádkakon került elő Tompa Ferenc középső bronzkori temetőásatásán 1934–35-ben (BÓNA 1975, 217; B. HELLEBRANDT 2005, 5–6). Mindhárom esetben egy darab került elő. Hernádkak leletanyagát Emily Schalk feldolgozta, tagolta. Hernádkak késői szakaszt azonosította Mozsolics B IIIa elejével, vagyis Tószeg C és Füzesabony B elejével, abszolút időben Kr.e. 2200–2000 közötti idővel (SCHALK 1992, 232; DAVID 2002, 262. t. 2). Kovács Tibor a füzesabonyi kultúrát a Kárpát-medencében Kr.e. 1700–1400 közti időre tette (KOVÁCS 1977, 80–81). Hasonlóan tekert karperec volt a tiszaladányi II. bronzkincsben (KOÓS 1989, 37–38. 41. 1. 4. kép), melyet a szerző a Mozsolics szerinti B IIIa-ba, azaz a hajdúsámsoni depóhorizontba sorolt. W. David Hernádkak, Tiszafüred–Majoroshalom és Tiszaladány–II. bronzkincs leleteit a Hajdúsámson–Apa–Ighiel (Igenpataka)–Zajta csoportba helyezte (DAVID 2002, 227–228).

A stílusfejlődést követve a kisebb méretű kar- és lábpercecek után vehetjük sorra azokat a darabokat, melyeknél az egyik szár nyújtott, és az egyik tekercs kisebb a másikonál.

A kar- és lábperceceket egyesével találták. A nyújtott szárú, feltehetően bőr kesztyűre húzható kézfejtvédő spirálisok, mint a védőfegyverzet részei kincsleletekben többnyire párosával kerültek elő.

Hampel Óbudáról közölt egy 23,25 cm hosszú darabot, s a debreceni református kolégium gyűjteményéből egy 18,75 cm hosszút (HAMPEL 1886, XXXVI. t.).

B IIIa-ba sorolta Mozsolics Amália Apa (Románia. MOZSOLICS 1967, 128. 14. t. 2) és Ópálos (Păuliș, Románia. MOZSOLICS 1967, 153. 18. t. 5) hasonló darabjait.

B IIIb-be sorolta Mozsolics az alábbi tekercseket: Stomfa (Stupava, Szlovákia. MOZSOLICS 1967, 162–163. 41. t. 10), Dunaújváros–Kosziderpadlás I–III. lelet (Mozsolics 1967, 51. t. 3–4. párban, 52. t. 6), Áporka

(Pusztaszentkirály. MOZSOLICS 1967, 156. 63. t. 1–2. párban), Zajta (MOZSOLICS 1967, 178. 65. t. 3), Mezőberény (MOZSOLICS 1967, 149. 67. t. 4), Orosipuszta (Zsadány. MOZSOLICS 1967, 153–154. 67. t. 1–3). Találtak hasonlókat Nagy–Hangoson (Kölesd. BÓNA 1958, 214. B IIIb-re datálta; MOZSOLICS 1967, 151). A nyírszőlősi bronzleletben is volt, hossza körülbelül 20–25 cm, s a lelet feltehetően az ópályi horizontnál valamivel fiatalabb (MOZSOLICS 1973, 162. 55. t. 2). Figyelemre méltók Rábé–Sasüllés leletei az egykori Torontál megyében. 1901-ben két bronztekerceszt vitt innen Makra Mihályné a szegedi múzeumba (REIZNER 1903, 43). Párban voltak, az egyik teljesen ép, ennek súlya 68 dkg, kiterített hossza 82 cm lehetett. Az egyik korong átmérője 33 cm, a másik 22 cm. A középső karika belső átmérője 7,7 cm. A találás helyszínén ember- és állatsontok hevertek. Itt korábban szőlő volt, a rigolírozáskor összekeverték és kiforgatták a leleteket.

Bronz tekercsek kerültek elő a temesnagyfalusi (Satu Mare, Románia) raktárleletben, párban (KACSÓ 1997–98, IV. t. 1–2., további romániai analógiákat sorol fel). Hasonló tekercseket Lengyelországban is találtak (KŁOSIŃSKA-MISIEWICZ 2003, 151–161. 1. elterjedési térkép).

Összegezve Abaújdevecser környékének bronzkori lelőhelyeit megállapíthatjuk, hogy nagyrészt szórvány anyag, amelynek azonban topográfiai értéke van. Középső bronzkori lelőhelyünk ezen a vidéken, Abaújban nincs. A felsoroltak mindegyike, ahol a korszakot biztosan meg lehet állapítani, a pilinyi kultúrába tartozik. A Mozsolics Amália szerinti B IV a-ba sorolt Forró-csoport (forrói horizont) bronzleleteinek elterjedési térképe (MOZSOLICS 1973, 105. térkép) a pilinyi kultúra népének területére esik, az ő hagyatékuk (KEMENCZEI 1984, 112–122). A középső bronzkori füzesabonyi kultúra népei földművelők voltak, a folyók által feltöltött, jó termőképességű vidékeken telepedtek meg.

Abaúj dombjainak gyenge minőségű földjeit erdők borították, betelepülőkkel bizonyára akkortól számolhatunk, amikor a fémművesség nagyobb arányokat öltött, és ehhez a munkához szükség volt a fára.

A tekercek készítésének kezdete a koszideri fémművesség idejére esik (BÓNA 1958, 235), de, mint ahogy azt Kemenczei megállapította, a Kárpát-medence keleti felében a pilinyi kultúra fémművességében folytatódott (KEMENCZEI 1964, 61).

Az abaújdevecseri bronz tekerceset emberi viseleti darabnak nem tekinthetjük méretei és súlya alapján. Gondolhatunk a Bibliára, mint forrásra (Károli Gáspár fordítása, 1928), ahol Mózes harmadik könyvében olvashatjuk: *”Ne csináljatok magatoknak bálványokat, se faragott képet, se oszlopot ne emeljetek magatoknak, se kőszobrokat ne állítsatok fel a ti földetekben, hogy meghajoljatok előtte, mert én vagyok az Úr, a ti Istenetek.”* (III. Móz 26:1) Nyilván, ha tiltották, akkor voltak fából vagy kőből mintázott szobrok, melyeket a saját viseletük alapján ruháztak fel. Egy ilyen bálványon elképzelhető az analógiák mintájára a nagyméretű tekercs lábperceként. A bronztekercs kisebbik tekerésének végén látható kopást Kalla Gábor az érintéssel magyarázta, ezzel egyet érthetünk. Megfigyelhetjük a tekercsen, hogy a középvonaltól balra rövidebb a kopott felület, jobbra hosszabb, valószínű, hogy jobb kézzel értek a tárgyhoz. Ez a gesztus a mai emberhez is közel áll, jelentőséggel bír, akár a kézfogás, akár egy jelkép érintése, akár a rajongott személy tárgyainak megfogása, esetleg birtoklása. A szobor helye az erdőben lévő tó mellett lehetett, a mai Békástónál, ahonnan minden valószínűséggel előkerült.

Bécsben, a Naturhistorisches Museum állandó régészeti kiállításán látható egy nagyméretű tordírozott bronz torques, melyről négy plasztikus díszítésű, gömbökből, karkákból álló tömör bronz csüngő lóg le, és kacsafejben végződik. A torques kissé ovális,

mintegy 26–28 cm átmérőjű lehet, a csüngők körülbelül 20 cm-esek. Sinošević lelőhelyen találták, Valjevo körzetben Szerbiában. A késő bronzkorra, illetve a régebbi vaskorra datálták ezt az ékszert, azaz Kr.e. 8. századra. A felirat szerint rendeltetése ismeretlen. Ezt a darabot szintén egy kultikus szobron képzelhetjük el, akár antropomorf, akár zoomorf plasztikán. A spirálshoz is fűződhettek hiedelmek, egy szentélyrekonstrukciót ezzel a motívummal díszítettek (FURMÁNEK–VELIAČIK–VLADÁR 1991, 292–293. 43. ábra), melyet Dvory nad Žitavou (Zsitvaudvard) lelőhelyhez kötnek.

A kelta korból maradtak fenn kőből és fából készített szobrok. Geneva kelta kikötőjében rituális helyet tártak fel, ahol számos emberi maradványt és egy nagy tölgyfa szobrot találtak, mely a szoborral egybe faragott cölöpön állt, s védelmező istenséget látnak benne (BONNET 1991, 522). A Szajna forrásvidékén, Saint-Germain-Source-Seine (Côte d’Or) területén fa votív zarándok-szobrokat találtak (SIEVERS–PLEINER–VENCLOVÁ–GEILENBRÜGGE 1991, 437).

Köemlék maradt ránk Euffigneix-ből, mely vaddisznós–torques-es istenséget ábrázol (KRUTA 1991, 505). A sort folytathatnánk, ezekből a példák közül visszakövetkeztethetünk egy 800–1000 évvel korábbi időszakra, ahol a vizek mellett, csendes ligetekben az emberek közel kerültek a természethez, önmagukhoz, és a számukra felfoghatatlan jelenségeket megpróbálták kézzelfoghatóvá tenni.

Végezetül megállapíthatjuk, hogy az abaújdevecseri bronz tekercs egy istenséget megjelenítő szobor lábán lehetett a Békástónál a pilinyi kultúra idején.

GYŰJTEMÉNYEK RÖVIDÍTÉSEI

BAZMLt — Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc

HIM Tt — Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Térképtár, Budapest

HOM RégAd — Herman Ottó Múzeum, Régészeti Adattár, Miskolc

MNM — Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest

RÖVIDÍTÉSEK

H — hosszúság

ltsz. — leltári szám

Mé — mélység

SZ — szélesség

mBtf — méterrel a Balti-tenger felett

IRODALOM

BÓNA, István

1958 Chronologie der Hortfunde vom Koszider-Typus. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 211–243.

1975 Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstlichen Beziehungen. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, Series Nova II. Budapest.

BONNET, Charles

1991 The Celtic Port of Geneva. In MOSCATI Sabatino: *The Celts*. Bompiani Katalogus, Venezia. Milano. 522.

CSOMA József

1892 Őstörténeti nyomok Abaúj megyében. *Felsőmagyarországi Múzeumegylet XI. évkönyve*. Kassa. 1–58.

é. n. Bronzkori lelőhelyek Abaúj megyében. Kézirat. HOM RégAdat 851-72.

1910 Abaúj- és Tornavármegye a honfoglalás előtt. *Történelmi Közlemények Abaúj-Torna vármegye és Kassa múltjából* 3, 33–49, 185–192.

DAVID, Wolfgang

2002 Studien zu Ornamentik und Datierung der Bronzezeitlichen Depotfundgruppe Hajdúsámson-Apa-Ighiel-Zajta. I–II. *Bibliotheca Musei Apulensis* XVIII. Muzeul National al Unirii Alba Iulia, Alba Iulia.

EVVA, Margit

1999 Csoma József az ember és tudós. *Széphalom (A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve)* 10, 679–690.

FURMÁNEK, Vaclav–VELIAČIK, Ladislav–VLADÁR, Jozef

1991 *Slovensko v dobe bronzovej — Slovakia in the Bronze Age*. Bratislava.

GÁDOR Judit–HELLEBRANDT Magdolna–SIMÁN Katalin

1979 A Herman Ottó Múzeum 1977–78. évi ásatásai és leletmentései. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XVII–XVIII, 103–114.

HAMPEL József

1886 *A bronzkor emlékei Magyarhonban*. I. rész. Budapest.

1892 *A bronzkor emlékei Magyarhonban*. II. rész. Budapest.

1903 A m. n. múzeumi régiségosztály gyarapodása az 1903-ik évben. *Archaeologiai Értesítő* 23, 425–447.

B. HELLEBRANDT Magdolna

2005 Gesztely–Hernádkak–Nagypart helyszíne és régészeti leletei. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XLIV. 5–36.

B. HELLEBRANDT Magdolna–LOVÁSZ Emese

1988 A Herman Ottó Múzeum ásatásai és leletmentései 1985–1986. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XXV–XXVI, 267–282.

B. HELLEBRANDT Magdolna–SIMÁN Katalin

1980 Régészeti kutatások Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 1979-ben. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XIX, 87–97.

KACSÓ, Carol

1998 Das Depot von Satu Mare. A temesnagyfalusi /Satu Mare raktárlelet. *A Jósa András Múzeum Évkönyve* XXXIX–XL (1997–1998), 11–31.

KALICZ Nándor

1959 Méra. *Archaeologiai Értesítő* 86, 202.

KÁROLI Gáspár

1928 *Szent Biblia*. Budapest.

KEMENCZEI Tibor

1964 A pilinyi kultúra bárcai csoportja — Die Bárcaer Gruppe der Pilinyer Kultur. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* IV, 6–36.

1968 Adatok a Kárpátmedencei halomsíros kultúra vándorlásának kérdéséhez — Beiträge zur Wanderung der Hügelgräberkultur im Karpatenbecken. *Archaeologiai Értesítő* 95, 159–187.

1970 A Kyjatice kultúra Észak-Magyarországon — Die Kyjatice Kultur in Nordungarn. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* IX, 17–78.

1984 *Die Spätbronzezeit Nordostungarns*. Budapest.

KŁOSIŃSKA, Elżbieta–MISIEWICZ, Waleria

2003 Nieznane Brązowe Naramienniki z Tarczami Spiralnymi. The unknown Armlets with Spiral Plates. *Sprawozdania Archeologiczne* 55, 151–161.

S. KOÓS Judit

1989 Der II. Bronzefund von Tiszaladány. *Communicationes Archaeologicae Hungariae*, 31–43.

- KOREK József
1970 Nyiltszíni bükki telep és sírok Aggteleken. *Archaeologiai Értesítő* 97, 3–23.
- KOREK József–PATAY Pál
1958 A bükki kultúra elterjedése Magyarországon. *Régészeti Füzetek* II/2.
- KOVÁCS, Tibor
1975 Tumulus Culture Cemeteries of Tiszafüred. *Régészeti Füzetek* II/17.
1977 *A bronzkor Magyarországon*. Budapest.
1992 Bestattungssitten der Füzesabony-Kultur und das Gräberfeld von Tiszafüred-Majoroshalom. In MEIER-ARENDT, Walter (Hrsg.): *Bronzezeit in Ungarn*. Ausstellungskatalog. Frankfurt am Main. 96–98.
- KRUTA, Venceslas
1991 Celtic Religion. In MOSCATI Sabatino: *The Celts*. Bompiani Katalogus, Venezia. Milano. 499–508.
- MOZSOLICS, Amália
1967 *Bronzefunde des Karpatenbeckens. Depotfundhorizonte von Hajdúsámson und Kosziderpadlás*. Budapest.
- 1973 *Bronze- und Goldfunde des Karpatenbeckens. Depotfundhorizonte von Forró und Ópályi*. Budapest.
- REIZNER János
1903 Sasüllési és szőregyi leletekről. Levezetés. *Archaeologiai Értesítő* XXIII, 43–45.
- RÓMER Flóris
1866 *Műrégészeti Kalauz*. I. Pest.
- SCHALK, Emily
1992 *Das Gräberfeld von Hernádkak. Studien zum Beginn der Frühbronzezeit im nordöstlichen Karpatenbecken*. UPA Bonn.
- SIEVERS, Susanne–PLEINER, Radomir–VENCLOVÁ, Natalie–GEILENBRÜGGE, Udo
1991 Handicrafts. In MOSCATI, Sabatino: *The Celts*. Bompiani Katalogus, Venezia. Milano. 436–450.
- SZENDREI János
1888 Csoma József régiséggyűjteménye. *Archaeologiai Értesítő* VIII, 343–352.
- WOLF Mária
1979 Adatok Abaúj megye településrendjéhez. Herman Ottó Múzeum Adattára 1431–1979. Kézirat. 86 pp.

BRONZE SPIRAL OF ABAÚJDEVECSER

Keywords: bronze spiral, rampart, tumulus burial

DISCOVERY OF THE SPIRAL

József Varga found a large bronze find in the north-west outskirts of Abaújdevecser in 2002, and we brought it into the Herman Ottó Museum. The site lies near the edge of the southeast foothills of Abaúj hills, which starts above the flood area on the right side of the River Hernád (*Fig. 1*), west from the village, which is called “Ortás földek” (*Fig. 2*). In the middle of the plough-land, there was the Lake Békás (*Fig. 6. 1–2*), which has been dried up gradually during the last 50 years. More and more parts of the lake has been ploughed up. The spiral could get on the surface during the ploughing by the tractor and maybe it was thrown away to the edge of the field. We carried out an authenticating excavation from 30th of September to 5th of May in 2002. We opened altogether 203 m long test trenches by machine and manual force. The test trenches were empty, and there were not any marks of archaeological objects or charcoal.

DESCRIPTION OF THE FIND

The bronze spiral was made of an octagonal bronze rod, which was 4 cm thick. Both ends of it are rounded from left to right and form a loop in the middle (*Fig. 3*). The loop is 8,5 cm in inner diameter, the whole length of the find is 43 cm. One of the spirals is 12 cm, while the other one is 14 cm in diameter. The outspread length of the find is 197 cm, and its weight is 12 kg. The spirals end in small cones in the middle of one side. On the other side, the inner arch of the spiral is flat. Probably, it was laid on a table and the coiling was directed with some tool. It is similar to the piece of Rábé–Sasüllés. The surface of rod is smoothed, so it fit together inside the spirals well (*Fig. 4*). During the coiling, the octagonal cross section of the rod became round cross sectioned and grew narrow gradually. The

yellowish, reddish mixed soil with stone pieces stuffed in the hollows inside the spirals, and it was the same material which was found in the test trenches. The smaller spiral was probably the last in the process of coiling, because a concave dent arches on the inner edge of the left side, and the material of the spiral rifted on one place. The exterior side of the smaller spiral is worn strongly. The width of the worn part is 5–8 cm. The finder burnished the object on the widest part (in the middle). Beside it, the wearing refers to the ancient using. The fine patina covering the whole find indicates that it spent thousands of years in water. The outer side of the larger spiral and the inner side of the rod near the spiral are strongly damaged. The plough could damage here. We can see burnishing on the inner side of the large, middle loop too, where the finder checked the material of the spiral. Inv. No.: 2002.20.1.

TOPOGRAPHY

Csoma mentioned (CSOMA 1910, 189) that he found potteries of the Bronze Age in upper layers of Neolithic settlements. There was discovered a bronze pin and a chisel in Garden Murgács. Gold was also found on the outskirts of the village (RÓMER 1866, 119. mentioned jewels; HAMPEL 1892. 24. wrote about two gold rings; CSOMA 1910, 189). In the work of Frigyes Pesty, we can read about 27 pieces of gold, which were found in the Pasture-land Csere nearby ramparts (National Széchenyi Library HUNG. FOL. 1114. Abaúj County 177–180. Devecser). Tamás Bodnár archivist called my attention to this data. I give many thanks to him hereby. According to the inventory of Hungarian National Museum, the finds were registered on 18th of January 1848. The total weight of them could be 0,5 kg. During the revision in 1958, the assemblage was not found. The name of Csere cannot be found on the manuscript maps of the 19th century based on researches of Tamás Bodnár (Borsod–Abaúj–Zemplén County Archives, Miskolc. BmU 178). The cadastral map, however, contains the name of the field (*Fig. 11*).

The Ortás-földek lies above the Csere, south and south-west of it. We collected fragments of potteries of the Bronze Age west of Pénzverem-dűlő, on the hills above the present cemetery of the village (*Fig. 12*), where a minor road leads to south. Most of the finds are side fragments of vessels with black surface (Inv. No.: 99.24.1–66). This settlement may be the production place of the spiral.

Let us see the settlements of the wider outskirts of Abaújdevecser. Forró is the best-known settlement. Here, 17 pieces of an assemblage were found along the gully under the vineyard in 1889. First it got into the Csoma Collection, and after then to the Hungarian National Museum (CSOMA 1910, 191–192, HOM RégAd, 851–72; HAMPEL 1892, CLXII; MOZSOLICS 1973, 136, Table 6.; KEMENCZEI 1984, 117). Amália Mozsolics dated these bronze finds of Forró in B IVa, while Tibor Kemenczei put it into the Bronze depots of Piliny Culture. A fragment of bowl and of turban spiral edge of pottery were also found in the cemetery of Forró. Kemenczei determined them belonging to the Kyjatice Culture (KEMENCZEI 1970, 60. IV.22.; KEMENCZEI 1984, 129).

Potteries of Kyjatice culture were found in the garden of the Calvinist clerk, on the upper part of the riverbed, and in Hosszúkötél-dűlő, village Fancsal (KEMENCZEI 1984, 129). Mária Wolf collected ceramic fragments of the Bronze Age on the hillside, on the eastern part of the village, on the northern side of the Calvinist church and on the western part of the village (together with ceramic fragments of Middle Age) in 1978 (Gábor-Hellebrandt-Simán 1979, 103–114). Copper chisel was given to Csoma from the Beret-Kenyérmező-dűlő (CSOMA 1910, HOM RégAd, 851–72). Tibor Kemenczei excavated 19 pieces of urn burials of Piliny culture behind the school in village Detek, between 1963 and 1964 (HOM Ltsz.66.25.1–113.; KEMENCZEI 1968, 159–187.; KEMENCZEI 1984, 110). Mária Wolf excavated four urn burials of the Bronze Age from the Middle Aged settlement of Encs-Kelecsény (L. WOLF-SIMÁN 1985, 79). Méra-Földvár is a site of Bronze Age (B. HELLEBRANDT-SIMÁN 1979, 92). The Hill Puky is also a Bronze Aged site (L. WOLF M-SIMÁN 1985, 84.; B. HELLEBRANDT-LOVÁSZ 1986, 278), which is partly similar to the site of the Fő Street. An urn burial was found in front of the council building, on 1st of Fő Street, during the digging water pipes in 1983 (WOLF-SIMÁN 1985, 83–84). Two urn burials were found on the western part of Stream Bélus and in the Fő Street, too (KALICZ 1959, 202). Kemenczei dated this site to Piliny culture (KEMENCZEI 1964, 33. III. 1–5.; KEMENCZEI 1984, 111. XXXVI. 8–16). The urn graves

of Piliny culture were found in the sandpit near Döggút and Vízmű, Borsodszirák (KEMENCZEI 1984, 110).

ANALOGIES OF THE BRONZE SPIRAL

Bronze spirals occur among the products of Koszider metallurgy first. The spiral of Abaújvecser is parallel to an anklet of Tiszafüred-Majoroshalom, which was found in the grave B-79 of the cemetery. It is 7,3 cm in diameter. Tibor Kovács excavated the site between 1965 and 1972, and dated at the end of Füzesabony culture (Middle Bronze Age) (KOVÁCS 1975, 5–8; KOVÁCS 1977, 94. Fig. 27., the upper edge of it seems also worn; KOVÁCS 1992, 96–98; DAVID 2002, Table 261: drawing of a child grave D 305, and the anklet in Fig. 4, which was in the same grave near the right ankle-bones). A similar item was found in the cemetery of Hernádkak during an excavation (Middle Bronze Age) directed by Ferenc Tompa in 1934–1935 (BÓNA 1975, 217; B. HELLEBRANDT 2005, 5–6). The assemblage of Hernádkak was studied and published by Emily Schalk. In her opinion, it is contemporary with the beginnings of the B IIIa horizon classified by Mozsolics and Tószeg C and Füzesabony B. It means the term between 2200 and 2000 B.C. in absolute age (SCHALK 1992, 232; DAVID 2002, 262. Table 2). Kovács dated the Füzesabony culture in the Carpathian Basin between 1700 and 1400 B.C. (KOVÁCS 1977, 80–81). There was a similar coiled spiral in the bronze treasure of Tiszaladány II (KOÓS 1989, 37–38. 41.1. Fig. 4), The author classified it into the Mozsolics B IIIa, that is the horizon of Hajdúsámson depot. W. David put the bronze finds of Hernádkak, Tiszafüred–Majoroshalom and Tiszaladány-II into the Hajdúsámson–Apa–Ighiel (Igenpataka)–Zajta group (DAVID 2002, 227–228). Based on changing of the style, we study those finds, which have different length shank and different size spirals in the ends after the smaller armlet and anklet. The armlets and anklets were usually found alone. The arm spirals with long shank getting on the leather gloves probably defend the forearm as the parts of the armament. They always came to light in pairs. Hampel published two similar finds: one of them from Óbuda (length 23,25 cm), and the other one from the collection of the Calvinist College of Debrecen (length 18,75 cm) (HAMPEL 1886, XXXVI).

Amália Mozsolics dated the similar items of Apa (Románia. MOZSOLICS 1967, 128. 14. t. 2) and Ópálos (Păuliș, Románia. MOZSOLICS 1967, 153. Table 18, Fig. 5) into the B IIIa. According to Mozsolics, the following spirals belong to the group of B IIIb: Stomfa (Stupava, Slovakia. MOZSOLICS 1967, 162–163. Table 41, Fig. 10), Dunaújváros-Kosziderpadlás I–III. find (MOZSOLICS 1967, 51.t.3-4. in pairs, 52.t.6), Áporka (Pusztaszentkirály. MOZSOLICS 1967, 156. 63.t.1-2. in pairs), Zajta (MOZSOLICS 1967, 178. 65.t.3), Mezőberény (MOZSOLICS 1967, 149. 67.t.4), Orosipuszta (Zsadány. MOZSOLICS 1967, 153-154. 67.t.1-3). Similar find was found in Nagy-Hangos (Kölesd. BÓNA 1958, 214. dated to the B IIIb; Mozsolics 1967. 151). There was one piece in the bronze assemblage of Nyírszőlős, which is probably younger than the horizon of Ópály. Its length is approximately 20–25 cm. (MOZSOLICS 1973, 162. 55.t.2). The finds of Rábé-Sasüllés are remarkable in the former Torontál County. Mihály Makra's wife carried two bronze spirals into the Museum of Szeged in 1901 (REIZNER 1903, 43). They were in pairs, either of them is whole entirely. Its weight is 68 dkg, and the outspread length could be 82 cm. The diameter of one disc is 33 cm, while that of the other is 22 cm. The inner diameter of the middle loop is 7,7 cm. On the surface of the site, there were human and animal bones, too. Previously this territory was planted with vines, so the finds were mixed and came up to the surface because of trenching. Bronze spirals were found in pairs in the depot of Temesnagyfalus (Satu Mare, Románia) (KACSO 1997-98, IV.t.1-2., he lists additional Roman analogies). Similar spirals were found in Poland, too (KŁOSIŃSKA-MISIEWICZ 2003, 151–161. 1. spreading map).

To sum up, it can be stated that mainly stray finds were came to light from Bronze Age sites in the outskirts of Abaújvecser. There are not any Middle Bronze Age sites in Abaúj. All the sites, of which the age could be determined, belong to the Piliny culture. According to Amália Mozsolics the bronze finds of Forró group (horizon) can be dated to the B IVa, and its spreading (MOZSOLICS 1973, map 105.) is the same of the group of Piliny culture. These are their inheritance (KEMENCZEI 1984, 112–122). The people of Füzesabony culture (Middle Bronze Age) were farmers, and they settled in areas filled with

good productivity soil by rivers. The hills in Abaúj have soil of poor quality and their surfaces were covered with forests. The settlers must have settled there, when the metal-working began to start, and it demanded wood.

The beginning of making spirals coincided with the beginning of Koszider metal-working (BÓNA 1958, 235). Kemenczei, however, stated that this tradition continued in the metal-working of Piliny culture in the eastern part of Carpathian Basin (KEMENCZEI 1964, 61).

The bronze spiral of Abaújdevecser cannot be considered human wear because of its size and weight. We can think about the Bible, as a source (translated by Gáspár Károli, published in 1928), and we can read the following in the third book of Moses: “Ye shall make you no idols nor graven image, neither rear you up a standing image, neither shall ye set up any image of stone in your land, to bow down unto it: for I am the LORD your God.” (III. Moses, 26:1 in Károli=Lev. 26.1 in King James version)

Evidently, if it was prohibited, there were statues made of wood or stone, which were clothed based on their own garment. On this kind of idol, a large spiral as an anklet can be imagined based on the analogies. A part of the surface is polished at the end of the smaller coil. Gábor Kalla interpreted it with touching, and we accept this opinion. We can observe on the spiral that the polished surface is shorter on the left from the centre line, while it is longer on the right. It is probable that touching the spiral happened with the right hand. This gesture is near the present man. We attach importance to this, like the handshake, the touching of a symbol, and the catching or possession of admired person's objects. The place of the statue could be near the Lake Békás in the forest (*Fig. 14*).

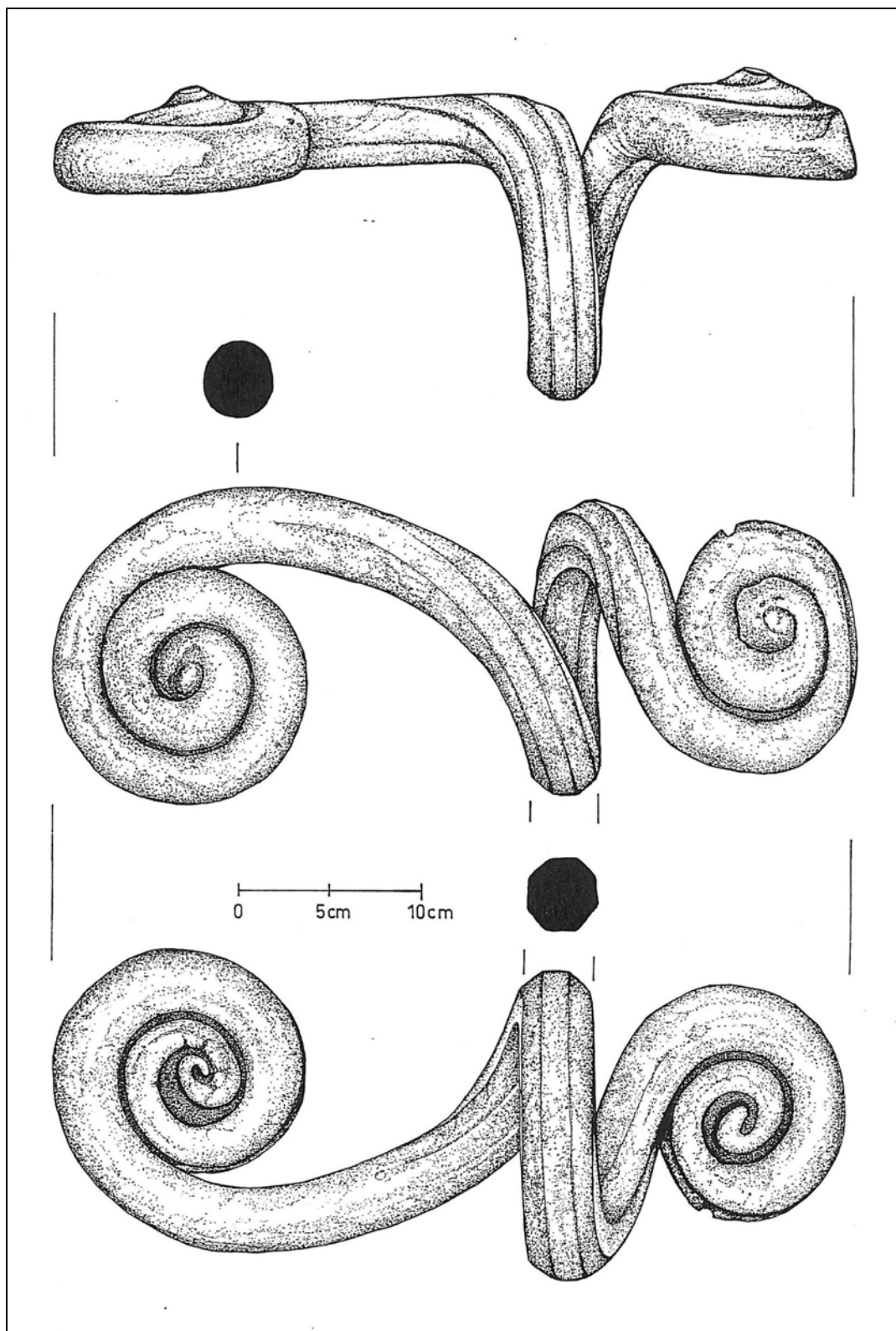
On the permanent archaeological exhibition of Naturhistorisches Museum, Wien, a large bronze torque can be seen. Four massive bronze pendants with plastic decoration hang down, consisting of balls and rings and ends with duck head. The torque is a bit oval. Its diameter can be 26–28 cm and the pendants are about 20 cm. The torque was found in Sinošević, district Valjevo, Serbia. This jewel was dated to the Late Bronze Age and Early Iron Age (8th century B.C.). Its function is unknown in accordance with the label. We can also imagine this item on a cultic statue (anthropomorphic or zoomorphic plastic arts). Beliefs could be attached to the spiral motif. The sacrarium reconstruction from the site of Dvory nad Žitavou (Zsitvaudvard) was decorated with this motif (FURMÁNEK-VELIAČIK-VLADÁR 1991, 292–293. Fig. 43).

Statues made of stone and wood are remained from the Celtic Age. A ritual place was excavated in the Celtic port of Geneva, where several human bones and a large statue made of oak were found. The pale and the statue on it was carved from the same wood. The statue probably visualized a protector deity (BONNET 1991, 522). Votive statues of pilgrims made of wood were found on the riverhead of Seine, on the area of Saint-Germain-Source-Seine (Côte d'Or) (SIEVERS-PLEINER-VENCLOVÁ-GEILENBRÜGGE 1991, 437).

Stone monument is from Euffigneix. It represents a deity with a torque. The torque is decorated with wild boar (KRUTA 1991, 505). We would be able to continue the recita. Based on these examples, we can conclude on the period before 800–1000 years, when people lived close to the nature and each other along rivers in calm groves, and tried to create concrete objects from the incomprehensible phenomena.

At last, we can state that the bronze spiral of Abaújdevecser could be on the foot of a statue forming some deity at the Lake Békás, during the Piliny culture.

Magdolna Hellebrandt

3. kép. A bronz tekercs oldalnézete, elő- és hátoldala. Sáfrány Andrásné rajza

Fig. 3. Side view, front and back side of the bronze spiral. Drawn by Mrs. Anna Sáfrány, née Bálint

4. kép. A bronz tekercs fotója. Kulcsár Géza felvétele
Fig. 4. Photo of the bronze spiral. Photo by Géza Kulcsár

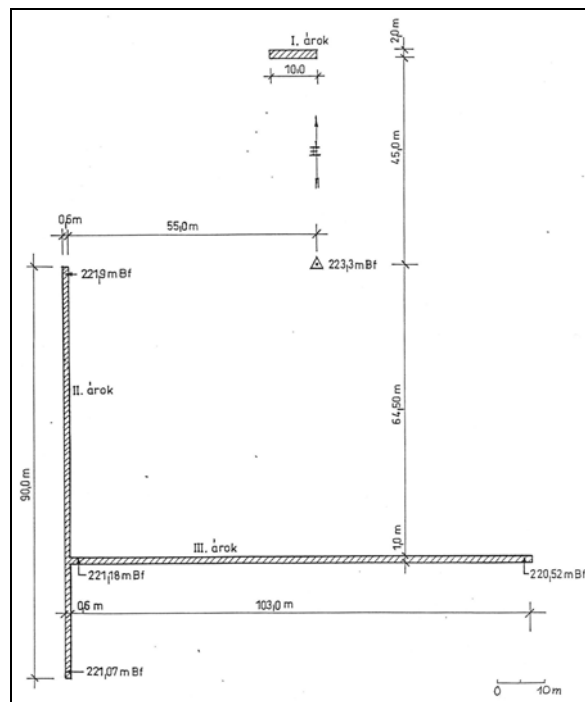
5. kép. A tekercsek közelről. Kulcsár Géza felvétele
Fig. 5. The spirals at short range. Photo by Géza Kulcsár

6. kép. 1. Abaújdevcser, Kossuth utca. A háttérben a Békás-tó fáit;

2. A Békás-tó és környezete. A szerző felvételei

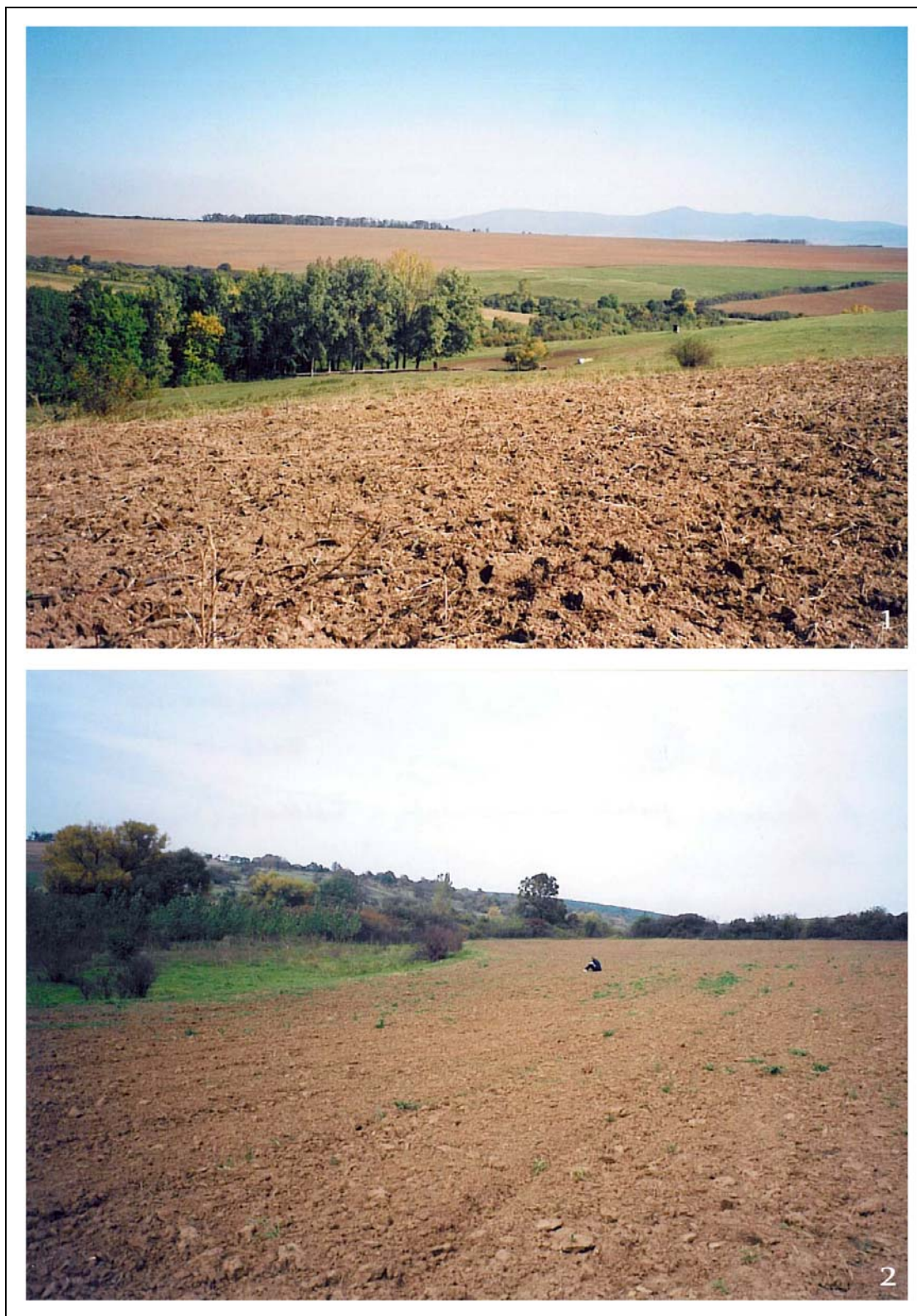
*Fig.6. 1. Kossuth Street, Abaújdevcser — the woods of the Lake Békás in the background;
2. The Lake Békás and its environments. Photos by the author*

7. kép. Az I–III. kutatóárok a magassági pont körül. Sáfrány Andrásné rajza
 Fig.7 Test trenches No. I–III. around the bench-mark. Drawn by Mrs. Anna Sáfrány, née Bálint

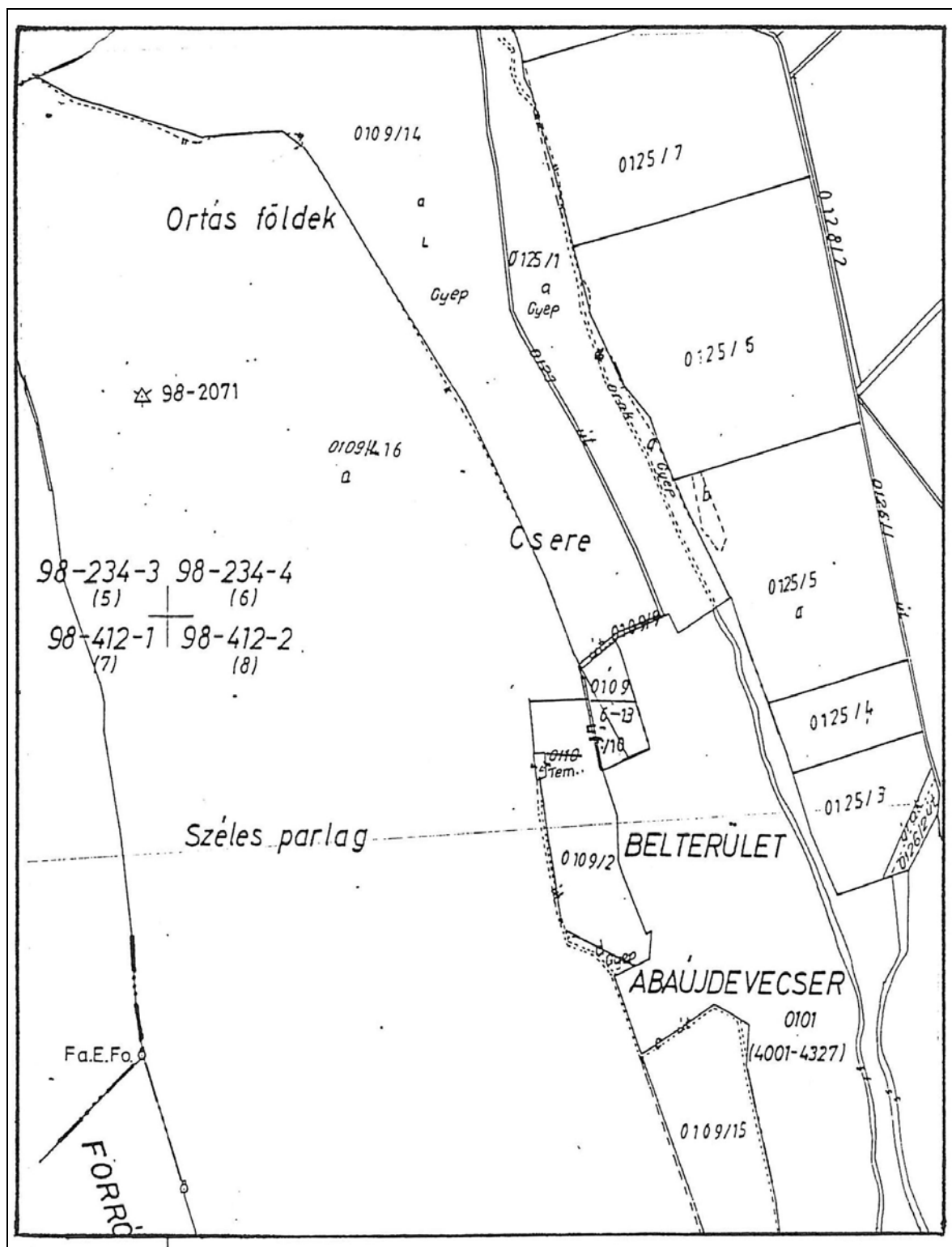
8. kép. Az I. és II. kutatóárok. A szerző felvételei
 Fig. 8. Test trenches No. I and II. Photos by the author

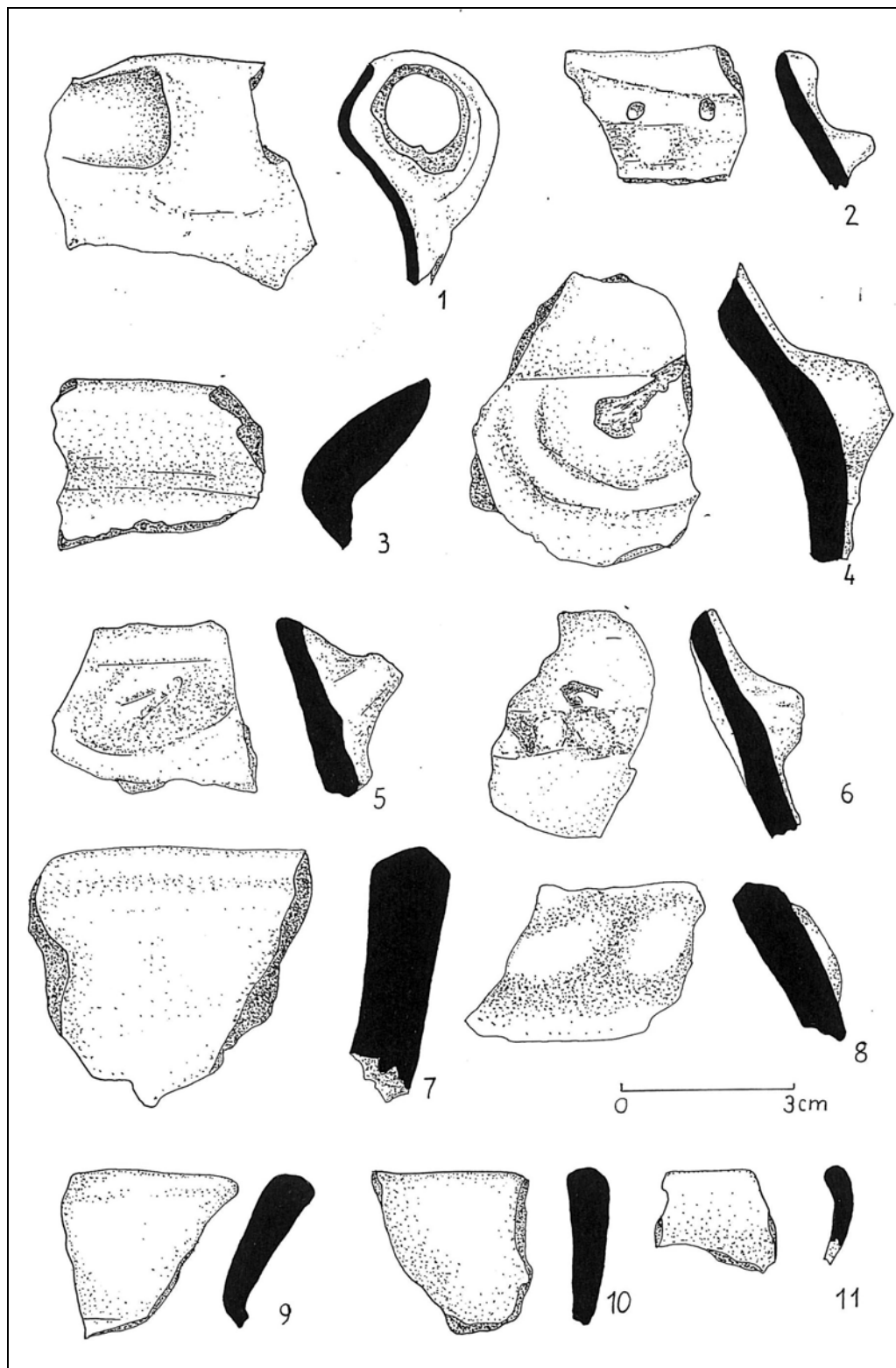
9. kép. 1. Berti-kútja; 2. A Devecseri-patak kanyarulata. Újkőkori lelőhely. A szerző felvételei
Fig. 9. 1. "Berti kútja"; 2. Bend of the Devecser-stream. Neolithic site. Photos by the author

10. kép. 1. A Csere-oldal DK-i vége, háttérben Abaújvecser; 2. A Csere-oldal lejtőjén Abaújvecserrel Fancsalba vezető földút; 3. A Csere-oldal ÉNy-i vége Berti-kútjáig
Fig. 10. 1. South-east end of the “Csere-oldal”, Abaújvecser is in the background; 2. Minor road from Abaújvecser to Fancsal, on the slope of “Csere-oldal”; 3. The north-west end of “Csere-oldal” to the “Berti-kútja”. Photos by the author

11. kép. Kataszteri térkép a dűlőnevekkel
 Fig. 11. Cadastral map with the name of fields

12. kép. Bronzkori kerámiatöredékek. Abaújdevecser–Temető feletti szántásból. A szerző rajzai
 Fig. 12. Fragments of potteries of the Bronze Age from the plough-landing above the cemetery of
 Abaújdevecser. Drawn by the author

13. kép. A bronz tekercs röntgenfelvétele
Fig.13. X-ray photograph of the bronze spiral